

ТЕХНОЛОГІЯ ДЖЕКІ СІЛБЕРГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ

JACKIE SILBERG'S TECHNOLOGY AS AN INNOVATIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

У сучасній дошкільній освіті відбувається період переосмислення традиційних підходів, використання інноваційних технологій розвитку дошкільників, в тому числі – і розвитку їх творчих здібностей, про що зазначається у законі України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти, сучасних програмах розвитку дошкільників.

Метою статті є теоретично обґрунтувати сутність розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку та визначити рівні розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Розглянуто трактування дослідниками понять «творчість», «дитяча творчість», «творчі здібності». Уточнено сутність поняття «творчі здібності дитини дошкільного віку», під яким розуміємо індивідуальні якості особистості, що зумовлюють успішність реалізації певного виду творчої діяльності дитини. Описано принципи ігрової технології розвитку творчих здібностей дошкільників Джексі Сілберг.

Констатовано, що недостатньо розкритою залишається проблема розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку засобами інноваційної ігрової технології Джексі Сілберг. Представлено перший етап педагогічного дослідження – констатувальний експеримент, сутність якого заключалася у вивченні стану розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку. Визначено компоненти та показники розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку: когнітивний з показниками; діяльнісний з показниками; мотиваційно-вольовий з показниками. Характеризовано рівні розвитку творчих здібностей дошкільників (високий, середній, низький). Запропоновано діагностичні методики для визначення ступеню прояву показників розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку, розроблено систему їх оцінювання.

Представлено результати констатувального експерименту, які підтвердили необхідність розробки дієвої системи формувальної роботи з розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку засобами технології Джексі Сілберг та виявленні її ефективності на контрольному етапі експерименту.

Ключові слова: розвиток творчих здібностей, діти середнього дошкільного віку, тех-

нологія Джексі Сілберг, компоненти, показники, рівні розвитку творчих здібностей.

In modern preschool education, there is a period of rethinking of traditional approaches, the use of innovative technologies for the development of preschoolers, including the development of their creative abilities, which is noted in the Law of Ukraine «On Preschool Education», the Basic Component of Preschool Education, and modern programs for the development of preschoolers. The purpose of the article is to theoretically substantiate the essence of the development of creative abilities of children of middle preschool age and to determine the levels of development of creative abilities of children of middle preschool age at the ascertaining stage of experimental research.

The interpretation by researchers of the concepts of «creativity», «children's creativity», «creative abilities» is considered. The essence of the concept of «creative abilities of a child of preschool age» is clarified, by which we mean the individual qualities of a person that determine the success of the implementation of a certain type of creative activity of a child. The principles of game technology for the development of creative abilities of preschoolers by Jackie Silberg are described. It is stated that the problem of developing the creative abilities of children of middle preschool age by means of Jackie Silberg's innovative gaming technology remains insufficiently disclosed. The first stage of pedagogical research is presented – ascertaining experiment, the essence of which was to study the state of development of creative abilities of children of middle preschool age. The components and indicators of the development of creative abilities of children of middle preschool age are determined: cognitive with indicators; activity with indicators; motivational and volitional with indicators. The levels of development of creative abilities of preschoolers are characterized (high, medium, low). Diagnostic methods for determining the degree of manifestation of indicators of the development of creative abilities of children of middle preschool age are proposed, and a system of their evaluation is developed.

The results of the ascertaining experiment are presented, which confirmed the need to develop an effective system of formative work for the development of creative abilities of middle-preschool-aged children using the Jackie Silberg technology and to reveal its effectiveness at the control stage of the experiment.

Key words: development of creative skills, children of middle preschool age, Jackie Silberg technology, components, indicators, levels of development of creative skills.

УДК 373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.47>

Кудрявцева О.А.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Заліська К.А.,

студентка I курсу магістратури
факультету дошкільної педагогіки
та психології
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку нині набуває особливого значення. Наразі наша країна потребує громадян освічених, креативних, які можуть творчо

вирішувати поставлені завдання, а також проблеми, що виникають перед ними. Ідея розвитку творчої особистості знаходить відображення в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр., в якій зазначено, що метою даної

стратегії є забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя, в тому числі і творчий розвиток особистості [11]. Розвиток творчих здібностей дошкільників є пріоритетним завданням і дошкільної освіти, що зазначено у Законі України «Про дошкільну освіту» [9], Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні [2] та Освітній програмі для дітей від двох до семи років «Дитина» [6].

У Законі України «Про дошкільну освіту» визначено, що завданнями дошкільної освіти є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду [9].

Базовий компонент дошкільної освіти передбачає імплементацію інноваційних технологій, удосконалення концептуальних та методичних засад дошкільної освіти, використання засобів всебічного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, враховуючи їх здібності, потреби, особливості, задатки та нахили [2].

В Освітній програмі «Дитина» зазначено, що у дітей середнього дошкільного віку потрібно розвивати творчу ініціативу, бажання пропонувати оригінальні ідеї, розвивати спостережливість як базову якість для розвитку творчого потенціалу дитини, вчити обирати різноманітні матеріали для реалізації творчого задуму, заохочувати дітей до художньо-мовленнєвої творчості [6].

Таким чином, розвитку креативності дітей необхідно присвячувати багато уваги саме в період дошкільних років, адже вони дуже важливі для подальшого розвитку та становлення особистості людини. На цьому етапі відбувається стрімкий фізичний і психічний розвиток, ознайомлення дитини з довкіллям, соціалізація, формування цінностей, стосунків з дорослими та однолітками, дитина розкривається як індивідуальність. Саме цей період є сензитивним для розвитку її творчих здібностей та креативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку присвячені праці: О. Андрощук, Л. Артемова, І. Біла, А. Богущ, Д. Богоявленська, Н. Гавриш, Дж. Гілфорд, О. Гевко, Ю. Грицкова, І. Грузинська, Л. Занкова, Л. Іщенко, А. Козирева, К. Крутій, О. Кононко, Н. Кудикіна, Н. Комарівська, І. Лернер, О. Матюшкіна, І. Новоселецька, Н. Портницька, Т. Піроженко, З. Плохій, Л. Руденко, Т. Поніманська, О. Передерій, О. Савченко, П. Торренс, Г. Тарасенко, Е. Удовенко, Т. Шинкар, Л. Шульга та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Опрацювання наукових джерел дозволило зазначити, що дослідники приділяють багато уваги розвитку креативності дошкільників різними засобами. Але на даний час недостатньо дослідженою є проблема розвитку

творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку засобами інноваційної технології Джеккі Сілберг.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку та визначити рівні розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Доцільно з'ясувати сутність понять «творчість», «дитяча творчість», «творчі здібності».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що творчість – це діяльність людини, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей; діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку [4, с. 1435].

Як вказує Е. Удовенко: «творчість – це та цінність, що надає життю сенс як здатність пізнавати, дивуватися, вміння відшукувати рішення в різноманітних нестандартних ситуаціях, направленість на відкриття новизни та здатності повноцінного усвідомлення особистого досвіду» [13, с. 100].

На думку дослідниці О. Твердовської, творчість – наукова категорія, яка виражає визначальну сутність людської діяльності, полягає у невпинному прогресі й збільшенні різноманітності реальності як наслідку задоволення потреб та інтересів людини [12, с. 222].

І. Біла розглядає творчість як людську діяльність вищого рівня у процесі пізнання і перетворення навколишнього природного та соціального світу, в результаті чого змінюється й сама людина (форми і способи її мислення, особистісні якості): вона стає творчою особистістю [3].

Отже, під поняттям «творчість» у науковому середовищі розуміють активне самовираження, яке може здійснюватися через будь-які форми.

І. Новоселецька зазначає, що дитяча творчість – перша ланка розвитку творчої діяльності, в якій дитина може проявити своє розуміння та ставлення до оточуючого світу й розкрити свій внутрішній світ, уяву, фантазію, інтереси та здібності [7, с. 61].

І. Біла вказує на те, що дитячу творчість слід розуміти як створення дитиною суб'єктивно нового (значущого для неї) продукту – малюнка, конструкції, гри, оповідання, створення невідомих раніше деталей, що по-новому характеризують створюваний образ: різних варіантів зображень, ситуацій, рухів, характеристик героїв, інших дій; застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності у новій ситуації; прояв ініціативи в усьому [3, с. 13].

Дитяча творчість – це також процес створення образів з казки, оповідання, гри-драматизації, у малюванні, конструюванні, пошук у ході діяльності способів, шляхів розв'язання завдань [14].

Дитяча творчість значно відрізняється від творчості дорослого, адже дошкільники перебувають у стані творчості як на заняттях, так і в повсякденному житті, створюючи оригінальні продукти своєї діяльності, зокрема малюнки, вироби з глини, пластиліну, паперу, конструкції з будівельного матеріалу, добирають рими до слів, складають вірші.

У контексті дослідження важливим є визначення терміну «творчі здібності дитини дошкільного віку». Однак аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу констатувати, що нині немає єдиного трактування цього поняття.

Ю. Грицкова вважає, що «під творчими здібностями слід розуміти індивідуальні особливості дитини, що визначають успішність виконання нею різного роду творчої діяльності, здатність генерувати нові ідеї, вирішувати нові завдання» [5, с. 107].

На думку О. Андросчук: «Творчі здібності – це властивості, спрямовані на творення нового і оригінального, нестандартне бачення у звичайному нових можливостей його функціонування або включення його як частини у нову систему, можливість продукувати значну кількість ідей» [1, с. 33].

І. Новоселицька зазначає, що «художньо-творчі здібності дітей дошкільного віку – це сукупність множини певних психофізичних властивостей дитини, які у своїй функціональній єдності забезпечують здатність до певної творчої діяльності (образотворчої, літературної, музикальної тощо) засобами художніх образів» [8, с. 172].

Отже, під творчими здібностями дитини дошкільного віку розуміємо індивідуальні якості особистості, які зумовлюють успішність реалізації певного виду творчої діяльності.

На сьогодні існує досить багато різноманітних технологій розвитку дітей раннього та дошкільного віку, більшість з яких базуються на ігровій діяльності. Адже, як показують дослідження А. Руденюк, О. Гуменної, такі ігрові технології сприяють розвитку психічних пізнавальних процесів дошкільників: пам'яті, уваги, мислення, мовлення та уяви, спонукають дитину до творчого пошуку [10, с. 88].

Найбільш оптимальною для розвитку творчих здібностей дошкільників, зокрема дітей середнього дошкільного віку, вважаємо інноваційну ігрову технологію Джеккі Сілберг.

Технологія Д. Сілберг припускає додержання наступних принципів гри: дошкільникам потрібно пропонувати ті іграшки, що викликають інтерес; ігри не можна розділяти за гендером; необхідно розвивати уяву та фантазію дітей у процесі гри; запорука вдалої та успішної гри з малюком – задоволення від цього процесу, як у дитини, так і у дорослого (вихователя, батьків).

Для дітей середнього дошкільного віку Джеккі Сілберг розробила книгу «300 трьохвилинних розвиваючих ігор». Даний посібник призначений для

роботи з дітьми з 2 до 5 років. Дослідниця виокремлює групи таких ігор: «Ігри про тварин», «Ігри з книжками», «Ігри у ванній», «Рухливі ігри», «Ігри під час очікування», «Перемикаючі ігри», «Інтелектуальні ігри», «Ігри з плюшевими звірятами», «Ігри в будинку», «Казки», «Тихі ігри», «Ігри у воді», «Музикальні ігри», «Ігри на уяву».

Підтримуємо точки зору дослідників, що розвивати творчі здібності потрібно як можна раніше. З метою діагностики рівнів розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку було проведено констатувальний етап педагогічного дослідження на базі закладу дошкільної освіти № 141 міста Одеса Одеської області. У експерименті брали участь 56 дітей середнього дошкільного віку.

На цьому етапі дослідження визначено такі компоненти та показники розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку:

1. Показники когнітивного компоненту: уявлення дитини про способи творчих дій; наявність творчого та нестандартного мислення у дитини; наявність у дитини творчої уяви; наявність допитливості у дитини. 2. Показники діяльнісного компоненту: здатність дитини опановувати нові знання, вміння та навички у творчій діяльності; уміння дитини застосовувати отримані знання, навички в різноманітних ситуаціях у творчій діяльності; уміння дитини продукувати оригінальні ідеї та навички; уміння знаходити оригінальні рішення поставлених завдань. 3. Показники мотиваційно-вольового компоненту: вміння знаходити способи подолання труднощів під час створення творчого виробу; бажання дитини створювати творчий об'єкт; інтерес до творчої діяльності; здатність мобілізувати творчі зусилля для досягнення мети; ініціативність дитини під час творчого процесу.

Було схарактеризовано такі рівні розвитку творчих здібностей у дітей середнього дошкільного віку: високий, середній та низький.

Відносимо до високого рівня розвитку творчих здібностей дітей, у яких сформовано повне уявлення про способи творчих дій; яким притаманне творче та нестандартне мислення; у яких наявна творча уява; діти, яким притаманна допитливість; які здатні опановувати нові знання, вміння та навички у творчій діяльності; які вміють доцільно застосовувати отримані знання, навички в різноманітних ситуаціях у творчій діяльності; вміють продукувати оригінальні ідеї та навички; вміють знаходити оригінальні рішення поставлених завдань; які володіють вміннями знаходити способи подолання труднощів під час створення творчого виробу; в яких присутнє велике бажання створювати творчий об'єкт; які проявляють стійкий інтерес до творчої діяльності; які здатні мобілізувати творчі зусилля для досягнення мети; які проявляють ініціативність під час творчого процесу.

До середнього рівня розвитку творчих здібностей відносимо дітей середнього дошкільного віку, у яких сформоване достатнє уявлення про способи творчих дій; яким притаманне творче мислення, однак нестандартним його назвати не можна; у яких творча уява проявляється у вибіркових ситуаціях; допитливість проявляється вибірково (задають питання тільки іноді); які частково опановують нові знання, вміння та навички у творчій діяльності; які вміють застосовувати певні отримані знання, але навички не вміють використовувати в різноманітних ситуаціях у творчій діяльності; які вміють продукувати оригінальні ідеї та навички вибірково; які вміють знаходити оригінальні рішення поставлених завдань, але з допомогою вихователя; які частково володіють вміннями знаходити способи подолання труднощів під час створення творчого виробу; які погоджуються на пропозицію щодо створення творчого об'єкту; які проявляють поверховий інтерес до творчої діяльності; які здатні частково мобілізувати творчі зусилля для досягнення мети (іноді потрібна несуттєва допомога вихователя); які проявляють ініціативність під час творчого процесу вибірково.

До низького рівня розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку відносимо дітей у яких сформоване часткове уявлення про способи творчих дій; які не вміють творчо та нестандартно мислити; у яких майже відсутня творча уява; допитливість майже не проявляється (їм характерна пасивність); які практично нездатні опановувати нові знання, вміння та навички у творчій діяльності; які майже не вміють застосовувати отримані знання, не вміють застосовувати навички в різноманітних ситуаціях у творчій діяльності; які вміють продукувати стандартні ідеї та навички; які вміють знаходити рішення поставлених завдань, однак оригінальними їх назвати не можна; які майже не володіють вміннями знаходити способи подолання труднощів під час створення творчого виробу (потрібна значна допомога вихователя); в яких практично відсутнє бажання створювати творчий об'єкт; які не проявляють інтересу до творчої діяльності; які майже не здатні мобілізувати творчі зусилля для досягнення мети (навіть при значній допомозі вихователя); які практично не проявляють ініціативність під час творчого процесу.

Для визначення ступеню прояву показників розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку підібрані наступні діагностувальні методики: технологія «Друдли» Р. Прайса; діагностичні завдання для оцінки розвитку творчих здібностей дошкільників (Л. Венгер, Е. Торренс, В. Котирло, С. Кулачківська, З. Мануйленко); методика І. Новоселицької.

Діагностувальна технологія «друдли» Р. Прайса. Мета: оцінити ступінь прояву показників

когнітивного компоненту розвитку творчих здібностей. Матеріал: картки з друдлами. Процедура проведення: дітям пропонується спочатку детально роздивитися друдли, а вже потім самостійно домалювати, що діти вважатимуть за потрібне.

Діагностичні завдання для оцінки розвитку творчих здібностей дошкільників (Л. Венгер, Е. Торренс, В. Котирло, С. Кулачківська, З. Мануйленко). Мета: оцінити ступінь прояву показників мотиваційно-вольового компоненту розвитку творчих здібностей. Завдання 1: з 15 карток потрібно сконструювати чарівну хатинку для гнома. Якщо у дитини будуть труднощі, експериментатор може допомогти (показати етапи будівництва). Якщо малюк впродовж 25 хвилин не зміг виконати правильно завдання, то експериментатор припиняє хід процедури виконання завдання. Завдання 2: зобразити на аркуші паперу сюжет (тематика за бажанням), але спочатку його потрібно розповісти експериментатору. Зображувати можна тільки те, про що нещодавно розповіли. Завдання 3: прослухати розповідь експериментатора, відповісти на поставлені питання. Водій вчинив правильно? Чи міг він зробити по-іншому? За якою причиною водій став шукати власника забутої речі? Які можна було обрати інші способи пошуку?

Діагностувальна методика І. Новоселицької. Мета: оцінити ступінь прояву показників діяльнісного компоненту розвитку творчих здібностей. Матеріал: папір, фарби, олівці, фломастери. Дошкільникам запропоновано спробувати себе в ролі художника та намалювати море. Його можна зображувати в різні пори року, час доби та з різним характером.

Було визначено наступну систему оцінювання показників розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку: 3 бали – показник проявляється у повному обсязі; 2 бали – показник проявляється у достатньому обсязі; 1 бал – показник проявляється недостатньо. Розроблено таку шкалу оцінювання показників розвитку творчих здібностей: високий рівень – від 39 балів до 27 балів; середній рівень – від 26 балів до 14 балів; низький рівень – від 13 балів до 1 балу.

На констатувальному етапі дослідження отримано такі результати: у групі «Соняшники» високий рівень розвитку творчих здібностей не виявлено в жодної дитини; з середнім рівнем – 6 дітей (21,43%), з низьким рівнем – 22 дитини (78,57%); у групі «Бджілки» з високим рівнем розвитку творчих здібностей – 2 дитини (7,14%), з середнім рівнем – 9 дітей (32,14%), з низьким рівнем – 17 дітей (60,72%). У групі «Соняшники» наявний більший відсоток дітей з низьким рівнем розвитку творчих здібностей та зовсім немає дітей з високим рівнем, а у групі «Бджілки» наявний більший відсоток дітей із середнім рівнем та менший ніж у групі «Соняшники» – з низьким рівнем, з високим

рівнем розвитку 2 дитини. Саме тому експериментальною групою є група «Соняшники», а група «Бджілки» – контрольною.

Висновки. Отримані результати свідчать, що розвиток творчих здібностей у дітей середнього дошкільного віку проводився неефективно, не використовувалися інноваційні технології у цьому напрямі. Недостатньо приділялось уваги індивідуальним особливостям дітей, їх вподобанням щодо певного предмету творчої або ігрової діяльності у закладі дошкільної освіти. Перспективу дослідження вбачаємо у розробці дієвої системи формування роботи з розвитку творчих здібностей у дітей середнього дошкільного віку засобами технології Джекі Сілберг та виявленні її ефективності на контрольному етапі експерименту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрощук О. В. Розвиток творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2018. 240 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти: державний стандарт дошкільної освіти. Нова редакція / Байєр О. М. та ін., під наук. кер. Т. О. Піроженко. Київ, 2021. 37 с.
3. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ: Фенікс, 2014. 137 с.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
5. Грицкова Ю. В. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами LEGO-конструювання. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12, т. 2. С. 106-109.
6. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. О. Огнев'юк. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 440 с.
7. Новоселецька І. Е. Розвиток художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку в реалії інтеграційних вимірів. *Молодий вчений*. 2017. № 10.2 (50.2). С. 60-64.
8. Новоселецька І. Е. Розвиток художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя засобами мистецтва: дис. ... д-ра філософії з галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021. 221 с.
9. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. Дата оновлення: 31.03.2023 р., підстава – 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення 14.04.2023).
10. Руденюк А. І., Гуменна О. В. Ігрова діяльність як складова сучасних методик розвитку дитини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 6. С. 85-90.
11. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: затв. Кабінетом Міністрів України від 23 лют. 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 14.04.2023).
12. Твердовська О. В. Синергетична детермінованість творчого мислення. *Синергетика і творчість: Матеріали Всеукраїнської конференції, 11 листопада 2011 р.* Київ: Інститут обдарованої дитини ДНАПН України, 2011. С. 222-230.
13. Удовенко Е. О. Філософсько-психологічні аспекти розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2018. № 8.1 (60.1). С. 99-104.
14. Я у світі: програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР Україна», 2019. 488 с.